

Bengal Bölgesinin İslamlaşmasında Şah Celal'in Rolü

ABDUR RAHMAN FUAD

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye fuadduab89@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date : 05.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date : 06.06.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 30.06.2022

Atıf/ Cite as

Fuad, Abdur Rahman. "Bengal Bölgesinin İslamlaşmasında Şah Celal'in Rolü". *İstem* 20/39 (2022): 95-114. <https://doi.org/10.31591/istem.1137678>

Öz

Bengal bölgesinde 1204 yılında siyasî açıdan İslâm dininin yayılması başlamadan önce Sûfi-dervişlerin faaliyetleri mevcut idi. Daha sonra Sûfi-dervişlerin vasıtasıyla Bengal'in çeşitli bölgelerinde İslamlaşma faaliyetlerine devam edilirken Müslümanların sayısı gittikçe artmaya başlamıştır. Bu konuda bir Türk Sûfi olarak Şah Celal'in katkısı da çok önemli idi. Bölgenin İslamlaşmasında Şah Celal'in büyük katkısının olması günümüzde bizim için şaşırtıcı değildir. Çünkü onun gibi bölgedeki İslam dininin öncüleri Bengal'de İslâm'ı kökten başarılı bir şekilde inşa etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple imkan ölçüsünde gösterdiği çaba ve gayretleri günümüzde hala Bengal halkı tarafından saygıyla anılmaktadır. Bu çalışmanın asıl amacı- 1. Türkçe'de bu konuda herhangi bir çalışmanın bulunmaması 2. Şah Celal'in bir Türk hanedanına mensup olduğunu ispatlamaktır. Ayrıca bu önemli zatın hayatı, tarihi bilgilere dayandığı için bunları ispatlamak gerekmektedir. Onun doğduğu yer ve yıl, Hindistan'a gitmesi ve İbn Battuta ile Şah Celal-Celal Tebrizi'nin görüşmesi hakkında çıkan tartışmaları da çalışma içinde ele alacağız. Konuyla ilgili kaynaklar konusunda nadir ve eski eserlere mümkün mertebe ulaşmaya çalışıldığı gibi günümüz kaynaklarından da istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bengal Bölgesi, İbn Battuta, İslâm, Sylhet'in Fethi, Şah Celal

Abstract

The Contribution of Shah Jalal in the Context of Bengal Islamization

Although the spread of political Islam in Bengal began in 1204, Sufi-derives had been active in Bengal for centuries. Following that, while Islamization activities continued in every corner of Bengal under the guidance of Sufi-derives, the number of Muslims progressively increased. As a Turkish Sufi, Shah Jalal's engagement, in this case, was excessive. For us today, none of his offerings, including his service to Islam in Bengal, come as a surprise. Because Islamic pioneers like him attempted to build Islam in the Bengal in a true manner. In this perspective, his efforts and sacrifices are unquestionably admired by the Bengali people. On the other hand, the primary goal of this research is to fill the gaps of research in Turkish academia and prove that he is a member of the Turk dynasty. In addition, to research historical data regarding his life, we'll also take into account his arrival in India, as well as the meeting with İbn Battuta and Jalal Tabrizi. In this context, we attempted to reach out to rare and fundamental accounts in

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

terms of resources. We also used several modern resources in our investigation.

Keywords: Bengal Region, Ibn Batuta, Islam, The conquest of Sylhet, Shah Jalal.

Giriş

Bengal, sınırları doğal unsurlar tarafından oluşan bir bölgenin adıdır. Aslında, Bengal bölgesi çok önceden farklı adlarla¹ isimlendirilen bir bölgedir. Hâkimiyet dönemlerine² baktığımız zaman bu isimlerin değiştirilmesinin çeşitli sebepleri vardır.³ Bu, tafsilatlı bir konu olmasına rağmen biz sadece *Bangala/Bangla* ismiyle başlayan dönemden kısaca bahsedeceğiz. Hindistan'ın doğu bölgesi olarak bilinen bu bölgenin ilk başkenti Gavr'dır. Ancak Müslümanlar tarafından fethedildiğinde ismi Leknevî olarak değiştirilmiştir. Sultan Şemsaddin İlyas Şah, ilk kez bütün Bengal bölgesini kontrol altına alarak bölgenin ismini Bangala koymuştur. Bundan dolayı Delhi'deki saltanat döneminin bir tarihçisi olan Şems Şirac-i Afif tarafından kendisine 'Şah-i Bongala', 'Şah-i Bongalian' ve 'Sultan-ı Bongala' lakapları verilmiştir. Çünkü ondan önceki yönetimler, bütün Bengal bölgesini yani Leknevî, Satgam ve Sonârgâon'u bir araya getirememişlerdir. Onun için biz Şemsaddin'i özgür Bengal bölgesinin⁴ kurucusu olarak değerlendirmekteyiz. Bazı aksaklıklar olmasına rağmen bu özgürlük yaklaşık iki yüz sene⁵ devam etmiştir.⁶ Ondan sonra 'Bangala' adı yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Müslümanlar Bengal bölgesini fethetmeden (1204) önce bölgenin son kral ailesi 'Sena' hanedanı 'Pala' hanedanını yenerek bölgede hâkimiyet kurmuştur. Şamanta Sena, Sena hanedanının kurucusu olarak bilinmektedir. Ancak, onun oğlu Hemanta, hanedanın ilk kralı olarak ortaya çıktığı söylenir. Sonra hanedan kuralına göre oğlu Bijoy Sena bütün eyaleti bir araya getirerek özgür bir devletin sınırlarını çizmiştir. Aslında Bijoy Sena, Budist mensubu olan Pala hanedanını şiddetli bir şekilde yenilgiye uğratmıştır. Diğer taraftan, Burmalıların⁷ son kralı olan Vozburma'yı da bozguna uğratarak güney-doğu Bengal bölgesini kontrol al-

¹ Eski zamanlarda Bengal bir devlet değildi. Yerlerin çeşitli isimleri, farklı gruplar tarafından kullanılıyordu. Bongo, Bongal, Samatata, Horikel, Pundra-Bordhan, Borendro, Radha ve Gauda - bunlar Bengal bölgesinde yer alan bölgelerin isimleridir. Bu isimleri Aryan olmayan etnik grupların yaşadığı bölge ismi olarak kullanılmaktadır. bk. Abdul Karim, *Banglar Itihas -Sultani Amal* (Dhaka: Jatiyo Sahitya Prakash, 2013), 13-40.

² Mesela- İslamiyetten önce Gupta hanedanı (M. 319-467), Pala hanedanı (M. 900-1100) ve Sena hanedanı (M. 1070-1230)lardır.

³ En erken döneminden Bengal isimleri, farklı gruplar tarafından kullanarak, farklı olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, Vanga, Pundra, Radha ve Gauda - bunlar Bengal'in eski isimleridir. Bu isimleri Aryan olmayan etnik grupların yaşadığı bölge ismi olarak kullanılmaktadır. Samatata, güneydoğu kısmında (Comilla-Noakhali bölgesi) Bangladeş'in trans-Meghna bölgesindeki önemli bir halk yeri idi. Bu halk yerin adı tamamen açıklayıcıydı ve etnik bir bağlantısı yoktur. Bitişik alanlarıyla Chittagong bölgesi Harikela adı ile bilinmektedir. Bu halk yerlerin varlığı, daha sonra Vedic literatüründen, Aryan olmayan insanlar tarafından yaşayan bölge ismi olarak bilinmektedir. (Banglapedia); Ayrıca daha detaylı bilgi almak için bk. Abdul Karim, *Banglar Itihas-Sultani Amal*, 13-40.

⁴ Buradaki Bengal bölgesi, bir devletten bahsetmektedir.

⁵ İki yüz senelik özgürlük süreci ilk önce Fahrettin Mübarek Şah döneminde (1338) başlamıştır. Çünkü İlyas Şah tarafından bütün Bengal'i 1352'de birleştirmeden önce Fahrettin bu özgürlüğü kazanıp devlet idare etmeye başlamıştı.

⁶ M. Abdur Rahim vd., *Bangladesher Itihas* (Dhaka: Nawroze Kitabistan, 2013), 19.

⁷ Günümüz Myanmar'ın eski adıdır.

tına almıştır. Ondan sonra *Ballal Sena*, daha sonra oğlu *Lakkhan Sena* yönetime geçip Bengal'i daha güçlü bir hale getirmişlerdir.⁸ *Lakkhan Sena*'nın şiir ve kültürel çalışmalarından anlıyoruz ki o, herhangi bir çatışmaya girmemekle beraber askerî tatbikatları da tamamen yavaşlatmıştır. Bu durumdan istifade eden bazı gruplar isyan ederek bu hanedanın yıkılmasına neden olmuşlardır. Tarihî verilere göre bu isyanlar neticesinde ilk olarak, Batı-Bengal'in güneyindeki Şundarban'da bağımsız bir devletin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Buradan hareket ederek kral Duffman Pala, Sena hanedanının etkisi altında kalan Pala hanedanına mensup birilerini, kendi yönetimi altında topladı. Böylece bunun gibi problemler *Lakkhan Sena* için bir baş belası haline gelmeye başladı. Bunu bastırmak amacıyla *Lakkhan Sena*, başkenti Bikrampur'dan Nadia'ya gitmiştir. Ancak önceden beri o bölgede görev yapan ve Bengal bölgesini çoktan İslâm ile tanıştıran girmesine zemin hazırlayan İhtiyaruddin Muhammed b. Bahtiyar Halaçî bu fırsatı iyi değerlendirmiştir. Yani Sena hanedanının mağlubiyeti ile Bengal ilk defa İslâm'ın hâkimiyeti altına girmiştir.⁹

Öte yandan, Bengal'in diğer durumlarına baktığımız zaman, İslâm'dan önce eski Bengal'in ekonomisi ziraata bağlı idi. Şehir medeniyetleri o zamana kadar açıkça ortaya çıkmamıştı. Gıda maddelerini köyde insanlar kendileri üretip başkasının yardımına ihtiyaç duymazlardı. Bu bölgenin nehir ve delta üzerinde kurulması hem ziraat ve sulama hem de balık tutma imkânını sağlıyordu. Farklı yerlerden yabancı tüccarların bölgeye gitmesi, bölgenin dışarıya açılmasına neden olmuştur.

Sosyal bağlamda Bengal bölgesi tarihinin başlangıcı olmasa da, sonraki bazı hanedanların özel olarak Aryanların bu bölgeye hakim olmak sebebiyle insanlar arasında kast sistemi doğrudan başlamıştır. Bunlardan ilk olarak *Brahmanlar*, toplumun lideri idi. Aşağıdaki diğer sınıflar, bu derecede olanları ilah olarak sayıyorlardı. İkinci olarak, *Khaitriyolar*, savaşçı olarak biliniyordu. Üçüncü olarak, *Baişşolar*, meslekçi ve son olarak *Şudryalar* sınıfı diğerlerinden zulüm gören bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Şunu söylemek gerekir ki, eskiden bu bölgelerde yaşayan Budistlere yeni gelen Aryanlar, kast sistemi oluşturarak zulmediyordu. Aynı zamanda Budistler, Baişşolar ile dördüncü sınıf olarak sayılıyordu. Budistler dini kolayca yaşıyordu. Ama Aryanlar yani Brahmanların (Hindu) bölgede zorluk çıkarması nedeniyle dinlerini istedikleri gibi yaşayamamaya başladılar Bu kast sisteminin oluşturduğu sosyal, dini, siyasi ve ekonomik durumun kötü olması İslâm ve Müslümanların bu bölgeye girmesine sebep olmuştur. Müslümanların bu müdahalesi Budistler tarafından sevinçle karşılanmıştır.¹⁰

Bengal bölgesine İslamiyet'in 1204'te hâkim olmasından önce İslâm'a hizmet faaliyetleri konusunda birçok sūfinin bölgeye girdiğini bilinmektedir. Seyyar

⁸Abdul Karim, *Banglar Musalmander Samajik Itihas*, çev. Mukaddesur Rahman (Dhaka: Kakoli Prokashani, 2006), 62.

⁹ Karim, *Banglar Itihas*, 13-14.

¹⁰ Karim, *Banglar Itihas*, 15-18.

olan bu Sûfi-Dervişler Buhara, Semerkant, İran, Arabistan ve Suriye'den tebliğ amacıyla VIII. yüzyıldan itibaren Bengal'e akın etmeye başlamıştır.¹¹ Biz burada bu dönemden itibaren Bengal'e giden Sûfilerin isimlerini zikretmeyerek tarihi veriler ve nesilden nesile aktarılan rivayetlerden bir Türk Sûfi olarak bilinen Şah Celal'in hayatı ve Bengal bölgesinde onun İslâm'a katkısından bahsetmek istiyoruz.

Özetleyecek olursak, siyasi olarak üç merhaleden Bengal bölgesinde yani şimdiki Bangladeş'te İslâm fethinin nasıl gerçekleştiğini şöyle ifade edebiliriz; *Birinci aşamada*, Arapların 711 yılında Emevîler döneminde Muhammed b. Kasım'ın liderliğinde Sind ve Multan'ı (Pakistan) fethetmesi. *İkinci aşamada*, Gazne'deki Türk hakanı Sebüktegin ve onun oğlu olan Sultan Mahmud'un 17 defa Hindistan'ın farklı yerlerine sefer düzenlemeleri ve İslâm'ın Hint alt kıtasına girmesi. *Üçüncü aşamada*, Muizzuddin'in¹² liderliğinde hücum eden Müslüman Türk askerlerinin bölgeye girmesi. Onlar başkent Delhi'de kendi hakimiyetlerini kurup bir Müslüman eyaleti oluşturmaya çalışmışlardır. Muizzuddin, Kutbuddin Aybek'i idarecisi olarak tayin etmiştir. Muiz öldükten sonra, Kutbuddin Aybek Delhi'de bağımsızlığını ilan edip hâkimiyeti ele almıştır. Bengal bölgesine İslâm'ın girmesi Muiz'in Hindistan fethinin bir parçasıdır. Sonra İhtiyaruddin Muhammed b. Bahtiyar Halaci'nin 1204 yılında doğrudan Bengal bölgelerine saldırması ile yavaş yavaş İslâm'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Onlar sadece siyasi bakımdan fetih için zemin hazırlamıştır. Fakat İslâm'a hizmet ve davet için aynı zamanda farklı yerlerden sûfiler ve dervişler de buraya dini faaliyetleri başlandı. Aslında onların sayesinde Bengal bölgesinde İslâm'ın yayılışının gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Onlardan birisi Şah Celal'dir. Zikrettiğimiz gibi biz burada sadece Şah Celal'in hayatı ve konuyla ilgili tartışmalarla birlikte Bengal bölgesinde yani Bangladeş'te İslâm'ın yayılışında onun katkıları üzerinde duracağız.

1. Şah Celal'in Hayatı

Yetkin bir Müslüman vaiz ve reformcu olmasına rağmen Şah Celal ve onun ailesi hakkındaki bilgiler esrarengizdir. Bu nedenle biyografi yazarları onun soyu ve faaliyetleriyle ilgili bazı önemli bilgilere katılmamaktadırlar.¹³ Ancak biz tarihi bilgilerle konuyu doğru bir şekilde analiz etmek istiyoruz.

1.1 Doğumu ve Çocukluğu

Günümüz araştırmacılarına göre, Şah Celal Türkiye'nin Konya şehrinde doğmuştur.¹⁴ Ancak eski kaynaklarda Yemen'de doğduğu da söylenmiştir.¹⁵ Bu

¹¹ Muhammad Ismail, *Development of Sufism in Bengal* (Aligarh: Aligarh Muslim Üniversitesi, Islamic Studies Department, Doktora Tezi, 1989), 35.

¹² Hint tarihinde onun adı 'Muhammed Guri' diye geçer.

¹³ Muhammad Mojum Khan, "Pioneers of Islam in Bengal: The Early Muslim Saints of Bengal and their Contributions", *Bengal Muslim Research Institute* (Erişim 27 Haziran 2021).

¹⁴ Syed Murtaza Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas* (Dhaka: Utso Prokashan, 2014), 22.

¹⁵ Eski kaynaklarından biri ise '*Suhail-i Yaman'dır*. 'Islam in south Asia in Practice' adlı makalesinde Richard M. Eaton, bu kaynak hakkında böyle yorumda bulunmuştur: "Uzun zamandan sonra yani 1859'da bu kitabın yayınlanmıştır. Yazar Maulavi Muhammed Nasiruddin Haider bu kitabı yazarken iki

→ →

tartışmalı konu hakkında aşağıda bazı bilgiler verilecektir. Kaynaklara göre onun tam adı *Şeyhül-meşayih Mahdum b. Muhammed*'dir.¹⁶ Diğer bir kaynağa göre ise *Şeyhül-meşayih Mahdum Şeyh Celalettin Mücerred b. Muhammed*'dir.¹⁷ Bir rivayete göre, Şah Celal otuz iki yaşındayken Sylhet'e (Bangladeş'e) girmiştir. O halde onun doğum yılının 1271 olduğunu Syed Murtaza Ali Bengalce yazdığı kitabında¹⁸ zikretmiştir. Fakat bu tarih doğru değildir. Diğer yandan, Şah Celal'in babası Kureyş kabilesine, annesi ise Seyid vasfına sahiptir. Onların seleflerinin Yemen'den Türkiye'ye geldiği söylenir. Onun babasının adı Muhammed, dedesinin adı ise İbrahim'dir. Babası bir savaşta şehit olmuştur. Üç aylıkken de annesini kaybetmiştir.¹⁹

Yazar, Azhar Uddin Ahmad ilk bakışta Şah Celal hakkında şu şekilde bir bilgi aktarıyor: O *Koniye* yerli bir kişidir. Diğer yandan, Mr. Blackman bu yerin Arabistan'daki Yemen'in bir köyü olduğu yönündedir. Öte taraftan, İbn Battuta H. 746'da fırtınalı günler içinde Bengal bölgesini ziyarete gittiğini söyleyip o zaman Şah Celal ile görüşmesinin gerçekleştiğini söyler. Ayrıca İbn Battuta, Şah Celal'in Tebrizi veya Şirazi olduğunu da söylemiştir.²⁰

Şah Celal'in Yemenli olduğu iddiası 1505 tarihli olup 1873 yılında onun dergahında bulunan bir yazıtta göre doğru değildir. Çünkü o yazıt Şah Celal'i *Kunyayi*²¹ olarak kaydetmiştir. Sultan Hüseyin Şah²² döneminde 1515 tarihli bir diğer yazıtta göre de Şah Celal Mücerred b. Muhammed adıyla kaydedilmiştir.²³ Bunları destekleyen 1613 yılında yayınlanan bir eski kaynağımız ise 'Gülzar-i Abrar'dır.²⁴ Bu kaynağa göre, Şah Celal Türkistan'dan gitmiştir. Hem de 'Gülzar-i Abrar'ın içendekiler bölümünde Şah Celal "Şeyh Celalettin Mücerred Türkistani" olarak zikredilmiştir.²⁵ Buradaki bilgilerin daha sağlam olduğunu düşünüyoruz. Sebebi de şudur: Gülzar-i Abrar'daki ana kaynaklar ve bilgiler, Celal'in müridi *Şeyh Nuru'l Hüda Ebu'l Keramet*'in soyundan gelen *Şah Ali Şer* tarafından yazılmış olan 'Şerh-i Nüzhet'ül Ervâh'tan aktarılmıştır. Aynı zamanda Sylhet'in fetheadildiği zaman Nuru'l Hüda, Şah Celal ile bu fete katılmıştır.²⁶ Yukarıdaki bil-

→ →

el yazmasını takip edip yazmıştır. Ama önceki iki el yazısı kaybolmuştur. Bunlardan biri ise 'Rauzatu's-Salihîn', Aurangzeb döneminde (1658-1707) bunu telif etmiştir. Diğerisi ise 'Risala-i Mu'inu'l Hadim', 1716-1727 arasında yazılmıştır." bk. Richard M. Eaton, *Forest Clearing and the Growth of Islam in Bengal*, 'Islam in South Asia in Practice', ed. Barbara D. Matcalf (İngiltere: Princeton University Press, 2009), 384; Ayrıca, M.A. Rahim bu kitaplardaki bilgileri düşünmeden yoksun, fikri alt yapısı olmayan ve mantıksız yorumlar olarak görmüştür.

¹⁶ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 20.

¹⁷ Muhammad Mojlum Khan, *The Muslim Heritage of Bengal* (İngiltere: Kube Publishing, 2013), 22.

¹⁸ Hz. Shah Jalal Ebong Sylheter Itihas (Hazreti Şah Celal ve Sylhet'in Tarihi).

¹⁹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 20.

²⁰ M. Azhar Uddin Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, ed. Bahauddin Zakariya (Dhaka: Uthso Prokashan, 2011), 22-24.

²¹ 'Kunyayi' Kuniya'dan gitmiştir. Bu Konya bugünkü Türkiye'nin Konya ili olarak bilinmektedir.

²² Moğol döneminin öncesinde Bengal bölgesinde ayrı bir sultanlık yapan dönemin başıdır. Bu hanedandan arka arka 4 sultan hüküm sürmüştür.

²³ M. A. Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, çev. Md. Asaduzzaman (Dhaka: Bangla Academy, 2008), 68.

²⁴ 'Gülzar-i Abrar' Güney Asya'daki süfler üzerine yazılan meşhur ve önemli bir kaynaktır.

²⁵ M. Ghausi Sattari, *Gulzar-i Abrar*, çev. Fazal Ahmad Jeevri (Pakistan: Dâru'n-Nafâis, 2006), 7.

²⁶ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 162.

gilerden yola çıkarak diyebiliriz ki o Konyalı idi. Belh ve Buhara şehirleri ile bunun bir dini bağlantısı var idi.²⁷ Ayrıca Bangladeş'in 'Comilla' şehrinde Şah Celal hâla 'Buhari' olarak bilinmektedir.²⁸ O halde yukarıda beyan eden 'Gülzar-i Abrar'ın bilgileri doğru olarak teyit edilebilir.

Muhammed Ghausi Sattari'ye göre, Şah Celal sadece Türkistan'da doğmakla kalmayıp aynı zamanda Batı-Türkistan'daki meşhur Nakşibendi Sûfi Şeyh Ahmet Yesevi²⁹'nin bir mürididir. Tahmini olarak, Şah Celal, Yeseviyye tarikatına katılmıştır. Çünkü o zaman Türkistan'da sûfîlerin faaliyetleri popüler ve yaygın olarak ortaya çıkmıştır. Şah Celal aslında onun asıl müridi olmayıp uzaktan tarikat ile ilgili dersler almıştır. Çünkü bu Sûfi, Şah Celal'in doğmasından önce yani 1176 yılında vefat etmiştir. O halde söylediğimiz gibi Şah Celal onun doğrudan öğrencisi ya da müridi olamamıştır.

Şah Celal'in babası hem meşhur bir Müslüman şair hem de aynı bölgede yaşayan bir sûfi/derviş olan Celaleddin Rumi'nin çağdaşı idi.³⁰ Diğer taraftan, *Suhail-i Yaman* ve *Gülzar-i Abrar* adlı eserlerde onun babasının adı Muhammed olarak aktarılmış ve Sylhet şehrinin fethi hakkında aynı bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilere göre onlar aynı bölgede yaşamış olduysa o zaman 'Suhail-i Yaman'da onu bir Yemenli olarak zikredilmesi kabul edilecek bir husus değildir.

1.2 Gençliği ve Yetiştirilmesi

Şah Celal'in babası Tasavvufla bağlı kalan birisiydi. Şah Celal küçükken babası ve annesini kaybettiğinden dolayı dayısı Seyyid Ahmed Kebir Suhreverdi tarafından büyütülmüş ve eğitimi tamamlanmıştır. Seyyid Ahmed Kebir onu Mekke'ye götürmüştür. Biraz geriye baktığımız zaman Seyyid Ahmed Kebir'in babası ve oğlu kimdir? diye bir tartışma ortaya çıkıyor. Bu 'Şah Celal ve Sylhet'in Tarih' kitabında böyle zikredilmiştir: Seyyid Ahmed Kebir'in oğlu Delhi'deki o zamanın meşhur sultanı olan Firuz Şah Tuglak'ın müşşidi Celaleddin Buhari Mahdum Cihanian Cihangast (Ö.1383) idi. Lakin, 'Suhail-i Yaman'ın yazarı kitabında Seyyid Ahmed Kebir'i Celaleddin Buhari Mahdum Cihanian Cihangast'ın Şeyhi ya da müridi olarak göstermiştir. Aslında Mahdum Cihanian Cihangast, Ahmed Kebir'in oğludur. Diğer taraftan 'Suhail-i Yaman'da Şah Celal'in nenesi olarak meşhur dervişi Celaleddin Suruh Buhari'nin adını söylemiştir. Ayrıca onun Multan'da (Pakistan) yaşayıp mezarının da orada var olduğunu söylemiştir. Bu konuda Suhail-i Yaman'ın rivayeti ile 'Gülzar-i Abrar'ın rivayeti farklıdır. Gülzar-i Abrar da Şah Celal *Kaja* veya *Nakşibendiye* tarikatının bir müridi olduğunu söylemiştik. 'Suhail-i Yaman'ın yazarı ise Şeyh Celal Mücarred'i Multan civarında yaşayan derviş Şah Celal Buhari ile aynı kişi olduğunu söyleyip daha sonra Şah Celal'in pirlерinin bir listesini vermiştir. Fakat biz burada 'Gülzar-i Abrar'ın rivaye-

²⁷ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 38.

²⁸ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 38.

²⁹ Şeyh Ahmet Yesevi, Türkistan'daki *Kaja* kabilenin önemli bir derviş idi. Ama sonra onlar Nakşibendi olarak ortaya çıkmıştır.

³⁰ Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, 23.

tini esas alacağız. Çünkü bu eser çok eski bir kaynaktır.³¹ Suhail-i Yaman da eski bir kaynak olsa bile bazı sebeplerden³²dolayı onu takip edemeyeceğiz. Ama bazı mantıklı rivayetlerini ele alabiliriz. Murtaza Ali ise ondan rivayet ederek Şah Celal'in pirlerinin bir listesini aşağıda vermiştir.³³

1. Hz. Muhammed (Sallallahu Aleyhi vesellem)
2. Halife Hz. Ali
3. Şeyh Hasan Basrî (H. 21- 110)
4. Şeyh Habib Azam (V. H. 121)
5. Şeyh Davud Tâî (V. H. 165)
6. Şeyh Maruf Kerhî (V. H. 200)
7. Şeyh Sinri Suktî (V. H. 250)
8. Şeyh Mamşad Sindarî (V. H. 297)
9. Şeyh Ahmed Dinvarî (V.H. 367)
10. Şeyh Embiye (V.H. 393)
11. Şeyh Suhreverdî (V. H. 566)
12. Şeyh Abunzid Ziyauddin (V.H. 563)
13. Şeyh Şihabuddin Suhreverdî (H. 539- 632)
14. Şeyh Mahdum Bahauddin Zekeriya (M. 1182-1267)
15. Seyd Celal Suruh Buharî (M. 1199- 1291)
16. Ahmed Kebir Suhreverdî
17. Hz. Şah Celal Mücarred

Şah Celal hem meşhur bir İslâm bilim adamı hem de aşırı derecede tasavvufu seven birisiydi. Şah Celal, yüksek hafızası ve keskin zekâsını kullanarak kendini iyi yetiştirmiştir. Kuran-ı Kerim'i ezberledikten sonra onda derinleşmeye çalışmıştır. Şah Celal, o zaman Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf gibi alanlarla çoktan tanışmıştı. Şöyle ki Şah Celal tasavvuf dersleri almadan önce geleneksel İslâmî ilimler alanında sağlam bir eğitim almıştır. Diğer yandan, İslâm bilimlerinin yanında maneviyat eğitimine çok önem verip hayatı bu minval üzerine geçirmiştir.

Ayrıca Şah Celal uzun boylu, naif ciltli ve çok enerjik dolu bir âlimdi. O küçük bir kulübede sade bir hayat yaşamıştır. İbn Battuta'ya göre dervişin müritlerinin çoğu, "Güç sahibi olan Türk" gibidir (yani çoğu müritleri yabancı idi). Cesaretli ve İslâm prensiplerine bağlılığıyla tanınmışlardır.³⁴

1.3 Özverili Hayatı

Şah Celal, Nakşibendî tarikatının meşhur ve yaygın bir dalı olarak bilinen Yeseviyye Sûfi tarikatına bağlı idi. Hayatının sonuna kadar bekâr yaşadı. Bu nedenle bazı tarihçiler ondan 'Mücerred'(bekâr) diye bahsederler.³⁵ Ama Şah Ce-

³¹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 20-23.

³² bk, 15. dipnot

³³ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 23.

³⁴ İbn Battuta, *The Travels of Ibn Batuta*, çev. Samuel Lee (London: The Public Library of Cambridge, 1829), 195-97.

³⁵ Richard M. Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier -1204-1760* (Londra: University of

lal, takipçilerinin evlenmeleri için özen gösterip evli olanlara araziler dağıtmıştır. Dağıtılan arazilerden dergah ve merkez ise Şeyh Nuru'l Hüda'ya nasip olmuştur.³⁶ Peygamber efendimiz de evlenip sahabelerini bu konuda teşvik etmiştir. Buna rağmen Rabia el-Adeviyye kökenli bazı sûfiler evlenmemiştir. Onların tek derdi ilâhî aşkına nail olmaktı. Hal böyleyken Abdülkâdir-i Geylânî, Kaja Muînüddin Çiştî ve Celaleddin Rumi gibi meşhur sûfiler evlenip kendi yuvalarını kurmuştur.³⁷

2. Hint Alt Kıtasına Doğru Şah Celal

Dinî ve manevî eğitimi aldıktan sonra Şah Celal'in dayısı Seyyid Ahmed Ke-bir Suhreverdi ona bir avuç toprak vererek Hindistan'a gidip oraya yerleşmesini istedi. Ona "öyle bir yer bulmalısın ki, sana verdiğim o avuç toprağın benzerini, rengi, kokusu ve lezzetini bulana dek yürü. Bulduktan sonra oraya yerleşip kafirleri oradan çıkar" diyerek de tembihte bulunmuştu. O kutsal yer ise günümüzde Bangladeş'in Sylhet şehri idi.³⁸

Yukarıda bir rivayette Şah Celal, Şah Ahmet Yesevî'nin doğrudan öğrencisi olamadığını ifade etmiştik. Fakat farklı bir rivayete göre, eğitim aldıktan sonra O Ahmet Yesevî'den 'Hilafet'i kazanmıştır. Sonra bu Pirden izin alarak İslâm'a hizmet için 700 öğrencisi ile Konya'yı terk etmiştir. O dönemde Orta ve Batı Asya'da Moğol istilası devam etmekte idi. O Allah'ın yolunda cihat etmeyi kutsal görev olarak kabul etmiştir. 1258 yılında Hülagu Han'ın Bağdat'ı kuşatması ve halife el-Mu'tasim-Billâh'ın öldürüldüğü zaman Bağdat'taydı.³⁹ Bu açıdan onun düşmana karşı kutsal savaşa katılmakta başarılı bir kişi olduğunu söyleyebiliriz. Sylhet'in fethi bunun açık bir göstergesidir.

Şekil-1: Bangladeş'te Şah Celal'in yerleştirme yeri

O, aldığı emir üzerine İslâm'a hizmet ve kafir yuvalarını yıkmak amacıyla Hindistan seferine çıkmıştır. Bu zaman içinde Şah Celal'in faziletini ve kemalini

→ →
California Press, 1993), 75.

³⁶ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 162.

³⁷ Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, 26-27.

³⁸ Eaton, *Forest Clearing and the Growth of Islam in Bengal*, 385.

³⁹ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 73-74.

civar bölgedeki insanlar tanımıştır. Hindistan'a ulaşmadan önce farklı yerlerden çeşitli insanlar ona eşlik etmiştir. Onlardan- Semerkant'tan Seyid Ömer, Bağdat'tan Nizâmüddin, Araplardan Zekeriya ve Şah Davud, Afganistan'dan Şah Gabru ve Gazne'den Mahdum Cafer gibi önemli kişiler onun yol arkadaşı idiler.⁴⁰ Zaman geçtikçe katılımlar artmıştır. Şunu da söylemek gerekir ki, o zaman Hindistan, İslâm'ı yakından tanıma ve dini faaliyetler için meşhur bir bölge idi. İslam bilim adamları ve sūfîlerin çabaları sayesinde burada Ebu'l Hasan Ali el-Hüzwirî (daha meşhur olarak Data Gang Bakş) ve Muînüddin Çiştî Ecmîri⁴¹ gibi önemli kişiler yetişmiştir. Bundan dolayı Hint alt kıtasına İslam'ın bu öncü şahsiyetlerin sayesinde Şah Celal gibi büyük bir zatın girmesine sebep olmuştur.

Çiştî tarikatına bağlı olan Şeyh Nizâmeddin Evliyâ⁴² XIV. yüzyılın başlarında Delhi'de yaşamıştır. Aynı zamanda Şah Celal Delhi'ye ulaştıktan sonra hem bölgede şöhret kazanan Nizâmeddin Evliyâ ile görüştü, hem de Nizâmeddin Evliyâ sayesinde ilk kez 'Çiştî Tarikati'ni tanıdı. Ancak Şah Celal'in hayatını ele alan bazı kaynaklara göre Şah Celal Nizâmeddin Evliyâ sayesinde değil, kendisi direkt Kaja Muînüddin Çiştî ile görüştü. Bu iddia kabul edilebilecek bir husus değildir. Çünkü Şah Celal'in doğmasından önce yani 1236 yılında Muînüddin Çiştî vefat etmiştir. Söylenir ki birinin tarikatı hakkında başkasından duyup buna ilgi çekmek farklı bir şeydir. Ancak direkt tarikatın mensubu ile görüşmek de bundan daha farklı bir boyut klandırır. Khan tarafından aktarılan Nasiruddin Haider'in bir bilgiye göre, Şah Celal Nizâmeddin Evliyâ ile görüştü, Muînüddin ile değil. Çünkü Nizâmeddin Evliyâ, Şah Celal'den çok etkilenip ona güzel ve nadir bir çift güvercin hediye olarak vermiştir.⁴³

Sonra bu güvercinler *Jalali Kabutar* (Celal'in Güvercini) olarak meşhur olmuştur. Yerel inançlara göre, bu tür güvercinler bugüne kadar hâlâ Şah Celal'in dergâhının etrafında bulunmaktadırlar.⁴⁴

3. Şah Celal Öncesi Sylhet ve Evliyâlar

Muhammed b. İhtiyar Hilcî 1204 yılında Bengal bölgesinde Müslüman hâkimiyetini kurmaya başlamıştır. İhtiyar'ın eyaleti 'Barendro-Vumi'nin batısında

⁴⁰ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 24.

⁴¹ Adını, asıl kurucusu Hâce Ebû İshak eş-Şâmî'nin, şeyhi Müşşâd ed-Dineverî'nin emriyle yerleştiği Herat yakınlarındaki Çişt köyünden alan tarikatın silsilesi Ebû İshak eş-Şâmî, Müşşâd ed-Dineverî, Eminüddin Ebû Hubeyre Basrî, Sedîdüddin Huzeyfe el-Mar'aşî, İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Abdülvâhid b. Zeyd, Hasan-ı Basrî ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşır. Çiştîyye'nin Hindistan öncesi tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Hint müslümanlarının mânevî hayatında büyük rolü olan tarikat, XII. yüzyılın sonunda Ecmîr'de tekkesini kuran Muînüddin Hasan el-Çiştî tarafından sistemleştirilmiş, daha sonra bütün Hint yarımadasına yayılmıştır. Muînüddin Hasan'ın tarikat silsilesi Osman el-Hârûnî, Hacı Şerîf Zindânî, Mevdûd-i Çiştî, Ebû Yûsuf, Ebû Muhammed b. Ahmed, Ebû Ahmed b. Feresnefe vasıtasıyla Ebû İshak eş-Şâmî'ye ulaşır. bk. Khaliq Ahmad Nizami, "Çiştîyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/343-346.

⁴²Bedâün şehrinde doğdu. Doğum yılı hakkında farklı tarihler (634/1236, 636/1238, 640/1242) verilmektedir. Moğol istilâsı esnasında Buhara'dan Hindistan'a göç eden bir seyyid ailesine mensuptur. Hindistan'da Çiştîyye tarikatının önde gelen şeyhlerinden biri idi. bk. Azmi Özcan, "Nizâmeddin Evliyâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/ 179-180.

⁴³ Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, 24.

⁴⁴ Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, 24.

ve onun başkenti Gavda (Lekhnevti) idi.⁴⁵ İhtiyar öldükten yaklaşık yüz yıl sonra Müslümanlar Güney ve doğu Banga'ya (Günümüz Bangladeş) girmişlerdir.⁴⁶ Balban Hanedanı'nın Bengal sultanı Rukneddin Keykavus (1291-1301) ilk Doğu-Banga'da Müslüman hâkimiyetini kurmuştur. Keykavus ilk 'Banga' mühürlü darphaneden para bastırmıştır. Onun bir bozuk parası Srihatta (Sylhet) şehrinin Kaligat mahallesinde bulunmuştur.⁴⁷

Keykavus'tan sonra Sultan Şemsettin Firuz Şah (1301-1322) döneminde Doğu-Banga'da Müslümanların sayısı artmaya başlamıştır. Şemsettin tarafından ilk olarak onun adıyla Sonargoan'da 1305 yılında para bastırılmıştır. Mymensing'de (bir Bangladeş ili) ise 1322'de para bastırmıştır. Keykavus gibi Sultan Şemsettin'in bir parası da 1304 yılında Srihatta şehrinin Kaligat mahallesinde bulunmuştur. Daha sonra sultanın basılan birçok parası Srihatta şehrinin farklı yerlerinde bulunmuştur. Çünkü Mymensing' şehirleri onun hâkimiyetine girmiştir. Ondan sonra Srihatta seferi düzenlenmiştir. Srihatta seferinden önce 'Bramyaputra' nehrini Müslümanların doğu sınırı olarak kabul ediliyordu. Srihatta'nın fethi için Müslümanlar ilk olarak Bramyaputra nehrini geçmiştir. Hatırlamak gerekir ki, XVIII. yüzyılın sonuna kadar Bramyaputra nehri onun eski yolu yani Mymensing içinden akmıştır. Bunu da belirtmemiz gerekir ki eski zamanlarda nehirleri ülkeler arasında bir sınır olarak kabul edilirdi. Ama şimdi Bramyaputra ise doğal sebeplerinden dolayı cereyan yolunu değiştirerek başka yoldan geçmektedir. Srihatta fethedildikten 30-40 sene sonra Çitagong bölgesi Müslümanların eline geçmiştir.⁴⁸

Burada Şah Celal'den önce Doğu-Banga'da yaşayan dervişler hakkında bilgileri aktarmak gerekmektedir. Mahdum Şah Dowla Şehid, Doğu-Banga'ya doğru ilerleyen ilk evliyadır. Onun mezarı Pabna'dadır.⁴⁹ Halk söylentilerine göre, onunla Peygamber'in ashabı olan Muaz b. Cebel'in akrabalık bağlantısı var idi. O, Celeleddin Buhari'nin (1192-1291) çağdaşı ve onun öğrencisidir.⁵⁰ Yukarıdaki bilgiler doğruysa o XIII. yüzyılın başında Banga'ya ulaşmıştı. Şah Celal'in öncesinde meşhur dervişi olan Mahdum Şah Celeleddin Tebrizi Bengal'e gitmiştir. Tebrizi, Sultan Altamaş'ın döneminde (1210-1236) Delhi'ye ulaştı. Onun Lakkhan Sena'nın döneminde (1178-1204) Bangladeş'e gitmesi hatalı bir iddiadır, diyebiliriz. Celeleddin Tebrizi XII. yüzyılın sonlarında Tebriz'de doğmuştur.⁵¹ Onun hakkında aşağıda daha kapsamlı bilgi gelecektir. Beyazid Bistami, Mymensigh'deki Sultan Rûmî, Baba Adem Şehid, Sultan Balh-i Mahisavar gibi evliaların, İhtiyar'ın öncesinde Bengal bölgesine girdikleri hakkında bazı halk iddia-

⁴⁵ Karim, *Banglar Itihas -Sultani Amol*, 83.

⁴⁶ Karim, *Banglar Itihas-Sultani Amol*, 131.

⁴⁷ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 17.

⁴⁸ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 17-18.

⁴⁹ O'Malley, L.S.S., *Bengal District Gazetteers: Pabna* (Kalküta: Bengal Secretariat Book Depot, 1921), 121-126.

⁵⁰ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 152.

⁵¹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 18.

ları vardır.⁵² Ama Beyazid döneminde onun Bengal'e girmesi hiç gerçekleşmemiştir. İki sebepten dolayı bu olmamıştır. Birinci olarak, Araplarla Bengal bölgesinin deniz iletişimi o zamana kadar iyi değildir. İkinci olarak, onun hakkında yazılan biyografilerde Hindistan alt kıtasına gidiş tarihi hakkında hiç bir bilgi paylaşılmamıştır. Baba Adem ise, İhtiyar'ın Bengal'i fethetmesinden önce Bengal'e giden sûfilere en eski Sûfî olarak sayılmaktadır. O, XIV. yüzyılın sonlarında Bengal'e (Bikrampur) gitmiştir.⁵³ Sultan Rûmî, XIII. yüzyılın sonlarında Sena Hanedanı'nın hakimiyetini kaybettikten sonra Mymensing'e gitmiştir. Çünkü, Senalardan sonra bu bölgede hakimiyeti kuran Koçlarından bir kaç kişiyi o İslâm'a dönüştürmüştür.⁵⁴ Biz ise XIV. yüzyılda gittiğinin doğru olabileceğini söyleyebiliriz. Enamul Haq'a göre, Rûmî 1053 yılında Banga'ya gitmiştir. Onun bu görüşü İhtiyar'ın Bengal'i fethetmeden 150 yıl önce olduğu için kabul edilmemektedir. Muhastan'ın sultanı olan Mahisavar hakkında bilgiler pek bulunmamaktadır. Ama Abdul Karim, onun İhtiyar'ın Nadia'yı fethetmesinden önce buraya giriş yapmadığını söyler. Diğer taraftan onu Şah Celal'in çağdaşı olduğu sanılmaktadır.⁵⁵

4. Şah Celal'in Bengal'e Gidişi ve Faaliyetleri

'Suhail-i Yaman'ın yazarına göre Şah Celal, Nizâmeddin Evliyâ'ya Delhi'deki misafirperverliğinden dolayı teşekkür edip Bengal'e doğru hareket etmiştir. O zaman Hint alt kıtasının her tarafında önemli sosyo-politik değişikliği ve karışıklık sürüyordu. Bu durum aslında onun için büyük bir fırsat oluşturdu. O da bu fırsatı iyi değerlendirmiştir. Tarihçilere göre, bu bölge sultanlık dönemine kadar Srihatta (Çevrelenmiş Pazarı) adı ile geçmiş ama ondan sonra 'Celalabâd' adıyla alınmaktadır.⁵⁶ Bugün ise Sylhet olarak bilinmektedir.

4.1 Bengal Bölgesine Gidiş Tarihi Hakkında Tartışmalar

İlk olarak Şah Celal'in Bengal'e gidiş tarihi üzerine biraz durmak uygun olacaktır. Onun hayatı hakkında bilgiler paylaşırken bazı müellifler hataya düşmüşlerdir. Mesela, Suhail-i Yaman'a göre, Şah Celal'in Srihatta'ya varması H. 561'de (M.1164/65) gerçekleşmiştir. Ama o zamana kadar Delhi bile Müslüman hakimiyeti altına girmemiştir.⁵⁷ Abdul Karim'e göre, Şah Celal Bengal bölgesinde Sultan Şemsettin Firuz Şah döneminde (H.703/1303) gitmiştir.⁵⁸ Buna dayanarak Sultanın adını karıştırarak sonraki kaynaklarında Şah Celal'in, 1384 yılında II. Sultan Şemsettin döneminde Srihatta'ya ayak bastığı haberi ilk olarak 'History and Statistics of Dhaka Division' kitabında zikredildiği söylenir. Sonra 'Riyadüs Salâtin'i takip ederek Stewart onun eseri 'History of Bengal'de II. Şemsettin'in sultanlık zamanı 1383-1385 olarak denmiştir.⁵⁹ Ama asıl olarak onun

⁵² Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 59-63.

⁵³ Karim, *Banglar Musulmader Samajik Itihas*, 149-150.

⁵⁴ F.A. Sachse, *Bengal District Gazetteers: Mymensing*, (Kalküta, 1917), 152.

⁵⁵ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 18.

⁵⁶ Bangladesh Parjatan, <http://bangladeshparjatan.com/sylhet-division/> (Erişim 07 Nisan 2020).

⁵⁷ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 61.

⁵⁸ Karim, *Banglar Itihas*, 52.

⁵⁹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 62.

gerçek adı Şihâbeddin Beyazid Şah ve saltanat dönemi ise 1412-1414 arasındadır. Ali'ye göre Stewart'a dayanarak Hunter (*Statistical Account of Assam*) ve Allen (*Sylhet Gazetteer*) kendi kitaplarında Şah Celal'in 'Srihatta'ya girdiği tarihi de 1384 olarak zikredilmiştir.⁶⁰

İddialarda sadece Şemsettin adı geçmektedir. Her halde buna dayanarak sonraki kaynaklarda II. Şemsettin diye geçmiştir. Ancak o II. Şemsettin değil, I. Şemsettin idi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şah Celal Şemsettin Firuz Şah döneminde Srihatta'ya gitmiştir. Tarihler bakacak olursak 1301-1322 yılları arasında Şemsettin Firuz Şah Bengal tahtına oturarak hâkimiyetini sürmüştür. Hem de bir iddiaya göre, Delhi sultanı Alaeddin Halacî ve Bengal Sultanı Şemsettin Firuz Şah döneminde Srihatta Müslümanlar tarafından ilk kez fethedilmiştir. Yazıttaki bilgilerle bu bilgiler arasında benzerlik bulunmaktadır.⁶¹ Bir diğer mantığımız ise Şah Celal Bengal'e varmadan önce Delhi'de Nizâmeddin Evliyâ ile görüşmüştür. Ondan sonra Nizâmeddin Evliyâ H. 725'te vefat etmiştir.⁶² Buradan şunu açıkça anlayabiliriz ki Şah Celal'in Bengal'e gidişi hicrî sekizinci yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Bu kadar açık bilgilerden istifade ederek diyebiliriz ki, Şah Celal'in Srihatta'ya ulaşması Sultan I. Şemsettin döneminde (1301-1322) yani 1303 yılında olmuştur.

4.2 Sylhet'in Fatih Olarak Girmesi ve Fethin Hikayesi

Rivayetlere göre, *Gavda Gobinda* adlı bir Hindu kralı Sylhet bölgesini yönetmekteydi. Ondan önce Gobinda Keşob Dev Sylhet'in yönetim makamında oturmaktaydı. *Katakhal* (Kaçar, bugünkü Assam eyaleti, Hindistan)'dan Taraf'a (Sylhet) kadar Tripura dağları boyunca hüküm sürmüştür. Bu hanedan, Sylhet'i Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce 300 yıl hüküm sürmüştür. Aynı zamanda on iki Müslüman ailesi de o bölgede bulunmaktaydı. Kralın evinden iki mil mesafede *Burhaneddin*'in ailesi yaşamaktaydı. Bu aile oğlunun doğum gününü kutlamak için bir ineği kesmiş ancak o ineğin bir parça eti karga ya da uçurtmanın vasıtasıyla bir Brahma evinin çatısının üstüne düşmüştür. Başka bir iddiaya göre, et parçası kralın kendi tapınağına düşmüş ve kral bunu büyük bir suç olarak görmüştür. Sonra kralın emriyle Burhaneddin'in elleri kesilmiş ve oğlu öldürülmüştür. Burhaneddin Bengal bölgesinin başkentine gidip adalet için Sultan Şemsettin Firuz Şah'a müracaat etmiştir. Buna göre sultan, yeğeni Sikander Han Gazi (Cafer Han Bahram Etgin Sikander)'in komutasında bir ordu gönderdiyse de kral Gavra Govinda tarafından üç kez yenilmiştir. Sonra Sikander yenilgi haberi sultana bildirince sultan istişare etmek için astrologları bir toplantıya çağırmıştır. Diğer yandan, Gavra Gobinda sihir yapmayı biliyordu ve o zaman bu çok yaygın bir şey idi. Astrologlar şöyle demişlerdir: Gobinda'yı yenmek için derviş/sûfiler gerekir. Sonra Sultan dervişlerden Nasireddin'e savaşta orduya liderlik etmesini emretti. Burhaneddin, Sikander'in tekrar yenileceğini

⁶⁰ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 59.

⁶¹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 62.

⁶² Özcan, *Nizâmeddin Evliyâ*, 179-180.

düşünerek bu arada bölgeye intikal eden Şah Celal'in kerâmetleri hakkında haberi var idi. Sonra ona da bir defa müracaat edip durumu bildirmiştir. Bunu bilince Şah Celal Burhaneddin'in yardımı ve 360 takipçileriyle Sylhet üzerine yürümüştür. Tribeni'de (Hoogly,Hindistan) ulaşınca Sylhet'e doğru gönderilen Müslüman orduları ile karşılaşmıştır. Burada şu bilgiyi de belirtmek icap eder ki Nasireddin de ondan etkilenecek Şah Celal'i ordu komutanı olarak tayin etmiştir.⁶³

Böylece Şah Celal'in bölgeye ulaşma haberi alınınca, kral Gavra Gobinda ona karşı bir grup asker göndermiştir. Ancak ordusu Şah Celal'e karşı başarısızlığa uğradığı zaman Gobinda Müslüman orduların karşı tarafa ulaşmalarını durdurmak niyetiyle Surma nehrinin bütün irtibat yollarını kapatmıştı. Bu defa kral başarılı oldu; ancak Müslüman orduları ise bu defa botları göremeyince hüzüne kapılmıştır. Diğer yandan, Şah Celal onun seccadesini nehre atarak bütün takipçileri ile birlikte nehri geçmiştir. Nehrin diğer ucuna ulaştıktan sonra Şah Celal cesaretle ezanı okutmuştur. Bir iddiaya göre bu ezanın sesinden kral Gobinda'nın tapınağı yerle bir olmuştur. Sonra kral şehri terk ederek Kaçar'a sığınmıştır. Böylece Sylhet tamamen Müslümanların yönetimine girmiştir.⁶⁴

5. İbn Battuta, Şah Celal ve Şah Celaleddin Tebrizi Görüşmesi

Celaleddin Tebrizi ve Şah Celal, bu adların bir benzerliği vardır. Fakat bazı tarihçiler hatalı bir şekilde sadece bir Celal'den (Celaleddin Tebrizi) bahsetmektedir. Bu görüşü İbn Battuta da savunmaktadır. Ona göre, o Bengal bölgesinde Şah Celaleddin Tebrizi diye büyük bir sûfi ile görüşmüştür. Ama günümüzdeki çoğu tarihçiler Celal adını taşıyan iki farklı zattan bahseder. Diğer yandan, Karim'e göre bazıları Bengal'de üç Celal'in var olduğundan bahseder.⁶⁵ Mehdi Hasan da İbn Battuta'nın bu seyahatnameyi tercüme ettiği zaman bu iki derviş aynı kişi olarak zikretmiştir. Onunla Staple Ton, Abid Ali ve Storey aynı fikirdeydiler. Ama Prof. Gibb bunun üzerine yorum yapmaktan vazgeçmiştir.⁶⁶ Burada açtığımız konunun amacı ise İbn Battuta ile kimin görüşmesi gerçekleşti- Şah Celal mi ya da Şah Celaleddin Tebrizi mi? buna dair tartışmanın sonucuna varmaktır.

5.1 İbn Battuta ve Bazı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Şah Celal ve Celaleddin Tebrizi aynı kişi değildir. İlk olarak, tarihçilerin bu iki kişiyi karıştırmalarının sebeplerine bakmak gerekir. İbn Battuta 1346 yılında Srikhatta'daki Şah Celal ile görüştüğünü nakletmektedir. Ama ismi Celaleddin Tebrizi olarak kaydetmiştir.⁶⁷ İkinci olarak, Lakkhan Sena'nın şairi olan Hulayud Misra, *Şeh Şuvadoya* adlı şiir kitabında Şah Celaleddin Tebrizi'yi Mahdum Şah ve Şah Celal olarak zikretmiştir.⁶⁸ Böylece iki kişinin adını bir kişi olarak kaydetmiştir. Üçüncü olarak, Celaleddin Tebrizi'nin vefat yeri ve tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut olmadığı için XIX. yüzyılın yazarları sadece onun vefat tarihini

⁶³ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 35-37.

⁶⁴ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 37-38 .

⁶⁵ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 186.

⁶⁶ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 63.

⁶⁷ İbn Battuta, *The Travels of Ibn Battuta*, 196.

⁶⁸ Sukumar Sen, *Bangla Sahitter Itihas* (Dhaka: Ananda Publishers, 2007), 403.

zikretmiştir.

İbn Battuta'nın Seyâhatnamesi'nden bu bölümü okuyup inceleyecek olursak tarih ile ilgili rivayetlerin hatalı olduğunu görmekteyiz. Bu bilgilerden bir tanesi Şah Celal-Celeleddin Tebrizi meselesidir. Bu konuda yukarıdaki üç noktaya baktığımız zaman ilk olarak XIII. yüzyıldan başlayan dervişlerin biyografilerinden bilinmektedir ki Şah Celeleddin Tebrizi Kuzey Hindistan'ın Multan, Delhi ve Badayun'da çok meşhur bir derviş idi. Öte yandan, İbn Battuta 6 yıl Delhi'de kalırken bazı sûfilerle sohbetler gerçekleşti. Her halde o zaman oralarda Celeleddin Tebrizi'nin adını duyması mümkün olabilir. Sonra Çin bölgesine gittiği zaman Bengal bölgesinde Şah Celal adına bir kişi ile görüşmüştür. Şah Celal ile görüştükten 25 yıl sonra İbn Battuta Seyâhatname'yi yazmaya başlamıştır. 25 yıl önce yaşadığı bir olayla ilgili râvînin adı ve tarih ile ilgili hatalı bilgilerin aktarılması normal bir durumdur.⁶⁹ İbn Battuta da bu durumda aynı hataya düşmüştür diyebiliriz.

İkinci olarak, 'Şuvadoya' şiir kitabındaki bu adların karıştırılmasının sebebi ise, halk arasında önceden Celal diye kişilerin adlarını geçmesidir. Daha önce söylediğimiz gibi Celal adı diye Bengal bölgesinde üç kişi yaşamıştır. Bundan dolayı karıştırılmış olabilir.

Üçüncü olarak, İbn Battuta ve Suhail-i Yaman'ın yazarına göre, Srihatta'daki Şah Celal ve Celeleddin Tebrizi aynı kişi idi. Bu iddiaya karşı biz tarihi bilgilere göre meseleyi şöyle izah edebiliriz:

- İbn Battuta'nın rivayetine göre, 1346 yılında Şah Celal ile Srihatta'da onun görüşmesi olmuştur ve sonraki yıl Burhaneddin Şagorji tarafından onun ölüm haberini almıştır.⁷⁰ Ayrıca İbn Battuta bize bildirir ki, Şah Celal'in öğrencileri veya müritleri onun 150 yıl hayatta kaldığını söylemiştir.⁷¹ Suhail-i Yaman, onun 62 yıl yaşadığını söylese de bu doğru bir bilgi değildir.⁷² Çünkü İbn Battuta'nın rivayeti, görüşmesi ve diğer olayları sırasıyla aktarırken bizim bunu kabul etmemiz mümkün değildir. İbn Battuta'nın rivayetinin doğru olduğunu söylersek o zaman Şah Celal'in doğumu 1347⁷³-150 = 1197 yılında gerçekleşmiştir.
- İbn Battuta, hem de Şah Celal Bağdat'ta Abbasî halifesi Mutasım ile görüştüğünü yazmıştır. Ayrıca onun öldüğü zaman yani 1258 yılında Şah Celal Bağdat'ta olduğunu Battuta'ya söyledi.⁷⁴ Tarih verilerine göre bunu normaldir ki sûfiler o zaman Orta Asya ve Arabistan'dan Hindistan ve Bengal'e doğru gidiyorlardı. Şah Celal de aynı şekilde buna göre bölgeye gittiğini söylemek mümkündür.
- Yukarıda Şah Celal'in hayatı hakkında dört önemli tarih bulunmaktadır.

⁶⁹ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 64.

⁷⁰ İbn Battuta, *The Travels of Ibn Battuta*, 195-97.

⁷¹ İbn Battuta, *The Travels of Ibn Battuta*, 196-98.

⁷² Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 65.

⁷³ İbn Battuta'nın, Şah Celal'in ölüm haberi alma senesidir.

⁷⁴ İbn Battuta, *The Travels of Ibn Battuta*, 196.

Bunlar;

- I. 1197 yılında doğması
- II. 1258 yılında Bağdat'ta olması
- III. 1303 yılında Sylhet'in fethi gerçekleştirmesi
- IV. 1347 yılında ise vefat etmesidir.

Bu tarihler ve aşağıdaki pasajlardan hareket ederek söylenebilir ki Şah Celal'in doğmasından yaklaşık 35 yıl önce Tebrizi doğmuştur ve Şah Celal'in vefatından yaklaşık yüz sene önce vefat etmiştir.

Celeleddin Tebrizi ise bugünkü İran'ın Tebriz'inde doğup önce Şeyh Ebû Seyid Tebrizi; ondan sonra Şeyh Şihabeddin'in öğrencisiydi.⁷⁵ O, Delhi'deki meşhur sûfi Kaja Muînüddin Çiştî (1142-1236), Kutubüddin İhtiyar (Ö. 1235) ve Multan'daki Bahaeddin Zekeriya (1169-1266)'nın çağdaşı idi.⁷⁶ Hem de Muînüddin Çiştî de Celeleddin Tebrizi gibi Ebu Seyid Tebrizi ve Şeyh Şihabeddin'in sohbetine de katılmıştır. Her halde oradan Celeleddin Tebrizi ile Çiştî'nin bir tanışma fırsatı olmuştur. Ayrıca O Delhi'de indiği zaman (1211-12) Sultan İltutmış (1210-1236) onu saygıyla kabul etmiştir.⁷⁷

1212 yılında Delhi'de bir kaç ay kaldıktan sonra Celeleddin Tebrizi, Badayun yolunu takip ederek Lekhnevî'ye doğru gitmiştir. Ayrıca burada bir hankah kurmuştur. Onun vefat tarihi hakkında tartışmalar mevcuttur. Fakat Şah Abdul Haque Dehlevi, vefat tarihini 623/1226 olarak söylemişti. Diğer yandan, *Haznetü'l Asfiye* eserinde ise bu 642/1244 olarak kaydedilmiştir.

Öte yandan, Kutubuddin İhtiyar ve Bahaeddin Zekeriya, Celeleddin Tebrizi'nin çağdaşı idi. Hem de biz aralarındaki kardeşliğini de bilmekteyiz. Bu açıdan bakacak olursak, Kutubuddin İhtiyar ve Bahaeddin Zekeriya'nın vefat yılı 1235 ve 1266'ya tekabül eder.⁷⁸ Tebrizi'nin vefatı 623/1226 ya da 642/1244'te olursa, İbn Battuta'nın rivayetine göre Şah Celal'in vefat tarihi H. 746'ya denk gelmektedir. Ama H. Bevarige'nin yorumuna⁷⁹ baktığımız zaman burada yüz yıllık bir farkı ortaya çıkmaktadır. O halde Şah Celal ve Celeleddin Tebrizi'yi aynı kişi olarak kabul etmek bilimsel araştırma açısından doğru değildir.

Bir diğer husus ise eğer Celeleddin Tebrizi, Şah Celal olursa kesinlikle el-Mutasım'ın öldüğü zaman Lekhnevî'den Bağdat'a gelmesi lazım idi (ama gelmemiştir). Ayrıca 1303 yılında Sylhet'in fethedildiği zaman Bangladeş'e dönmesi gerekirdi. Hem de Şah Celal'in çağdaşı olarak bilinen Nizâmeddin Evliyâ öğrencilerine Tebrizi'nin kerameti ve kemâliyeti hakkında bilgiler aktarmıştır. Fakat onunla görüşüp görüşmediğine dair hiçbir bilgi paylaşmamıştı.⁸⁰

⁷⁵ Abul Fazl , *Ain-i Akbari*, çev. Jarret & Blochmann, (Asiatic Society of Bengal, 1873), 2/406; Ayrıca bk. I/ 44.

⁷⁶ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 66.

⁷⁷ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 66.

⁷⁸ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 158.

⁷⁹ Ona göre, Tebrizi XIV. yüzyılın yarısına kadar hayatta kalmıştır.

⁸⁰ Rahim, *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*, 67.

5.2 Coğrafi Açından Değerlendirilmesi

İbn Battuta'nın görüşüne dayanarak 'Suhail-i Yaman'ın yazarı Şah Celal'i, Şah Celal Tebrizi olarak kaydetmiştir. Diğer taraftan Tebrizi, Suhreverdi'nin bir müridi olurken yazar Şah Celal'in pirlerin listesinde Celaledin Buhari ve Mahdum Şeyh Celaledin Tebrizi gibi adlarını hatalı bir şekilde eklemiştir.⁸¹ Ne var ki, bu zatlar farklı farklı bölgeye mensup kişiler idi.

Jadunath Şarkar ve Nalikanto Vattaşalı gibi çoğu tarihçiye göre İbn Battuta Srihatta'daki Şah Celal ile görüşmüş ama Blackmen, Ramaprashad Chandra, Habibullah gibi tarihçilerin görüşüne göre ise İbn Battuta Srihatta'ya hiç gitmemiştir. Onlar İbn Battuta'nın bu rivayetini aktarmıştır ki-"Ben Kamrup'taki dağ bölgesine sefer yapmıştım. Burası dağları çok geniş, Tibet ve Çin ile sınırlı bir yerdir. Buradaki yerel halklar sihir ilmiyle uğraşmayı sever. Şah Celal ile görüş-tükten sonra ben *Habungga* şehrine gittim".⁸² Bu şehir Kamrup içinden cereyan eden Nil nehrinin (Nehri Azrak) sahilinde kurulduğu bir şehirdir. XIV.- XV. yüzyıllar arasında *Bramyaputra* nehrinin sahilinde *Habungga* diye bir şehir var idi. Fakat *Habungga* adını taşıyan herhangi bir şehir o zamanın 'Srihatta' ilçesinde yoktur. Yerel halkları sihirden yetenekli olduğu için İbn Battuta'nın seferi Srihatta'da değil, Kamrup'ta yani daha yukarı bölgelerde gerçekleşmiştir- diyorlar.⁸³ Biz de burada açıkça şöyle diyebiliriz ki İbn Battuta Srihatta'daki Şah Celal ile görüş-tükten sonra yukarı bölgelere gidip oradaki durumu kaleme aldıktan sonra tarihçiler buna dair bilgileri karıştırmıştır ya da coğrafi konumları iyice algılayamamıştır. Ancak bu tarihçilerin dediklerine göre biz de öyle hareket etmek istiyorsak o zaman bize şunu söylemek düşer ki Şah Celal sadece Srihatta'da değil, hem de Aşaam'da (sınır bölgesi) İslam'ın yayılışı için çalışmış veya en azından müritleri o bölgede yaşamıştır.⁸⁴ Yani, İslam'a katkısı sadece Srihatta'da sınırlı değildi; ci-var bölgeleri de bunun etkisi altındaydı. Ayrıca günümüzde kimi tarihçiler, bugünün sınırları ile o zamanın sınırı aynı olduğunu söylemeye çabalarsa, bunu kabul etmek zor olacaktır.

Aktarılan bilgilerle aşağıdaki hususlar ışığında biz bir sonuca varmak istiyoruz ki Şah Celal ile İbn Battuta'nın görüşmesi yüz yüze gerçekleşmiştir. Bazıları Şah Celal toplam 69 yıl hayatta kalmış derlerse de H. 746'da İbn Battuta ile onun görüşmesi olmuştur. İbn Battuta, Sultan Fahrettin Mübarek Şah Sonargaon'da (1338-1349) hüküm sürdüğünde Bengal'i ziyaret etmiştir.⁸⁵ Ayrıca İbn Battuta 1346'da Şah Celal'in dergahında onunla tanışıp üç gün orada kaldığını söyledi. Hem de Şah Celal ve onun müritlerine Türk gibi görünüyordu, demişti. Bu da bunu doğrulamaktadır ki Şah Celal Türk hanedanına mensup biri idi. Bununla birlikte İbn Battuta, aziz Şah Celaledin Tebrizi adını yanlış yazmıştır. Biz de yukarıda bahsettik ki Şah Celal Konya'da doğmuştu. O halde sadece Tebrizi

⁸¹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 64.

⁸² İbn Battuta, *The Travels of Ibn Battuta*, 196.

⁸³ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 64-65.

⁸⁴ N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia* (New Delhi: Sarup & Sons, 2000), 166.

⁸⁵ Banglapedia, Shah Jalal (R), (Erişim 13 Haziran 2020).

adını zikretmesi kendi hatasından olabilir, diyebiliriz.

6. Şah Celal'in Yol Arkadaşları

Şah Celal 360 derviş ile bir fatih olarak 'Srihatta'ya girmiştir diye söylenir.⁸⁶ Bu nedenle Srihatta '360 evliyanın şehri' diye isimlendirilmiştir. Fakat gerçek sayısı bilinmezse bile bazı tarihçiler farklı rakamlar ortaya koymuştur. Mesela, Abdul karim bu sayıyı 313 olarak söylemiştir.⁸⁷ Gülzar-i Abrar'da 313 kişi olduğunu söylese de 'Suhail-i Yaman'dan 252 derviş ile beraber gittiğini bilmekteyiz.⁸⁸ Şah Celal hayattayken ya da daha sonra diğer dervişlerin gittiği söylenmektedir. Zaten 'Suhail-i Yaman'da Şeyh Pir, Kadî İlyasuddin, Syed Alaeddin, Hacı Şeyh Şemsettin, Şah Arfın, Syed Afzal, Şah Hafız Faruki, Şah Helimuddin Kureşî, Syed Şemsettin Sah Pata gibi isimler yoktur. Şah Celal ile 12 derviş *Taraf*'ı fethetmeye gittiği için *Taraf*'ı da '12 evliyanın şehri' deniyor.⁸⁹ Aşağıda onun yol arkadaşlarından bir kaçını ele alıp hayatları hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

6.1 Sikander Gazi

Sikander Gazi Balaban hanedanının bir prensi ve Bengal Sultanı Şemsettin Firuz Şah'ın yeğenidir. Aynı zamanda Rüknettın Keykavus'un oğludur. Batı-Bengal'in birçok yerinde bir İslâm davetçisi olarak bilinmektedir. Günümüz Bangladeş'in Dinajpur ilçesinde H. 697'de bir cami kurulmuştur. Orada İslamiyet bir merkezi hale geldiği için Batı-Bengal'in kralı onu kıskanıyordu. Kral onun oğlunu bir suçtan dolayı öldürdükten sonra o da kral'ı bir savaşta yendi. Tribeni'de yaşayıp orada ayrıca bir cami daha yaptırmıştı.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Sikander Gazi, Şah Celal ile Sylhet'in fethine katılmıştır. Ama 'Suhail-i Yaman'da onunla ilgili şu ilginç rivayet aktarılmaktadır: "Şah Celal bir suçtan dolayı ona lanet edip fetih zamanında nehri geçtiğinde o nehre düştü." Ama Şah Celal büyük bir dervîştir. Onun herkese olan şefkati ve sevgisi malumdur. Bize göre bu makul bir rivayet değildir.⁹⁰

6.2 Seyd Nasireddin Şipahşalar

Seyd Nasireddin Şipahşalar'ın Bağdat'taki bazı halifelerle kişisel ilişkisi vardı. Ancak ailesiyle anlaşmazlığından dolayı ayrılıp Şah Celal ile Bengal'e doğru gitmiştir. Sikander Gazi, kral Gavra Gobinda'dan üç kez yenildikten sonra Sultan astrologların talebesiyle bu kişiyi kral Gobinda'ya saldırıp Sylhet'in fethi için komutan olarak tayin etmiştir. Sonra bir yerde Şah Celal ile onun görüşmesi gerçekleşmiş olup komutanlık görevini Şah Celal'e vermiştir.

Sylhet'i fethedildikten sonra Sikander Gazi onu Sylhet'e görevli olarak tayin etmiştir. Evlenip Şah Cihan dönemine kadar dergahın baş hizmetçisi olarak görevi üstlenmiştir. Şah Celal ile onun yakın ilişkisi olduğu da bilinmektedir.⁹¹

⁸⁶ Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*, 166.

⁸⁷ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 74.

⁸⁸ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 33.

⁸⁹ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 33.

⁹⁰ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 38-39.

⁹¹ Ahmad, *The History of Hazrat Shahjalal*, 39-40.

6.3 Şah Paran

H. Şah Paran, Şah Celal gibi bir sûfi aziz idi. O Şah Celal'in kız kardeşinin oğludur. O, dayısı Şah Celal'e yardım eden ve yakınlarından biriydi. Şah Celal ile Hindistan'a gidip Sylhet fethine katılmıştır. Sylhet'in fethinden sonra merkezden 7 km uzaklığında Khadim Nagar'da bir hankah kurup burada sûfi tarikatı ile ilgili faaliyetlere başlamıştır. İslâm'ın yayılmasında ve Sylhet bölgesindeki Müslümanların yönetiminde önemli bir rol oynamıştır.

Onun nasıl ve ne zaman vefat ettiği belli değildir. Fakat, o hankah'ın yanına gömülmüştür. Yüzyıllar boyunca çok sayıda insan onun mezarını ziyaret etmişlerdir. Rebiü'l-Evvel'in dördüncü, beşinci ve altıncı günlerinde H. Şah Paran'ın Uruşları⁹² gerçekleştiriliyor. Daha önce belirttiğimiz gibi Şah Celal'in özel güvercinleri vardır. Şah Paran ise bunlardan yiyordu. Ama Şah Celal onun güvercinlerin sayısının azaldığını fark edince Şah Paran kutudaki güvercinlerin tüylerini çıkarıp havaya atıyordu. Hemen bu tüyler gerçek güvercine dönmüş oluyordu. Bu sadece yerel bir söylenti olarak zikredilmektedir.⁹³

6.4 Seyyid Bediruddin

Bediruddin, Seyyid Nasir ile Taraf bölgesinin fethine katılıp orada hayatını devam etmiştir. Onun adından dolayı yerin adı 'Badarpur' koyulmuştur. O zaman 'Badarpur'dan yakın 'Barak' diye bir nehir var idi; ama o nehirdeki tekneleri kötü hava koşullarında ilerletmek için çok çaba harcanıyordu. Onun için gemiciler sahile ulaştıktan sonra Pir Bedir'in adıyla 'Şirni'⁹⁴ veriyordu. Herhalde bu Şah Bedir 'Çitagong'un meşhur Bedir Pir'dir. Çitagong tarihinden bunu bilmekteyiz ki Çitagong'un fethi Sultan Mübarek Şah döneminde yani 1338 yılında gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Şah Celal ile onun görüşmesi ve ortak faaliyetleri de sürmüştür. Onun için biz ona Bihar'daki Bediruddin Bedir Alam demeyeceğiz. Çünkü onun vefatı 1440 yılında olmuştur.⁹⁵

6.5 Seyyid Şah Mustafa

Şah Celal'in faaliyetlerini işitip İslam dinini yaymak için onunla Bağdat'tan çıkmıştır. Söylentilerine göre, bir gün Şah Mustafa oradaki yerel kraldan küçük bir arazi istemişti ama kral bu talebi reddedince sayılı günler sonra bir kaplan gelip kralın bölgesine saldırmış; diğer taraftan bir yılan onun tahtına oturmuştur. Kral bunu görünce Şah Mustafa'nın yardımını istemiştir. Şah Mustafa ise kaplanın sırtına binerek ve yılanı çubuk olarak kullanarak krala gitmiştir. Kral bunu görünce şok olup hemen kızını Şah Mustafa ile evlendirmiştir.⁹⁶

7. Şah Celal'in Hayatı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şah Celal hakkında kaleme alınan erken dönemine ait iki kaynak ise Farsça'da Gülzar-i Abrar ve Ravzatu's-Salihîn'dir. H. 1124'te Delhi Sultanı Ferruh Şi-

⁹² Özel bir merasimdir.

⁹³ <http://offroadbangladesh.com/places/tomb-of-hazrat-shah-paran-ra/>, (Erişim 16 Haziran 2020).

⁹⁴ Bu geleneksel ve Pir/Dervişlerin vasıtasıyla Allah'ın şefkatini almak için insanlara verilen bir türlü tatlı yemektir.

⁹⁵ Karim, *Banglar Musulmander Samajik Itihas*, 176-77.

⁹⁶ Ali, *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*, 51.

yar'ın hâkimiyet döneminde Gülzar-i Abrar yazılmıştır. Ondan sonra 1723 yılında dergâhın hizmetçisi Mûinuddin tarafından Ravzatu's- Salihîn adlı eseri yazılmıştır. Ancak bu iki kitap kaybolmuştur. Bunlardan sonra 1860 yılında Nasireddin Haider'in 'Suhail-i Yaman' adlı eseri bir ana kaynak olarak ortaya çıktı. Bu esere dayanarak müellifler diğer çalışmaları ele almıştır. İlahi Bakş ise 1871 yılında Bengalce 'Suhail-i Yaman'ın tercümesini çıkarmıştı. 1873 yılında Dr. Wadge 'Suhail-i Yaman'ı takip ederek *Asiatic Society*'nin dergisinde uzunca bir makale yazmıştır. Onun hakkında 1885 yılında Kazı Muhammed Ahmed 'Srihatta Darpon', 1901 yılında Ramani Muhan Daş 'Arati' gazetesinde 'Şah Celal Mazarradi' diye bir makale yazmıştı. 1905 yılında Munşi Abdur Rahim'in 'Srihatta Nur', aynı yılda Abdul Vahab 'Srihatte Şah Celal' diye Şah Celal'in hayatı üzerine çalışmalar ortaya koydu.

Ayrıca Sir Adward Gate, onun 'History of Asaam'ı (1904) ve Mr. B.C. Elen onun 'Sylhet District Gazetter'i (1905) yazarken Dr. Wadge'in makalesini takip etmiştir. 1910 yılında Rajoni Ranjon Dev önce kendi yazdığı makaleleri 1910 yılında daha genişleterek ve tarihçilerin görüşlerini ele alarak 'Şah Celal' kitabını yayınlamıştır. 1913 yılında Mufti Azharuddin Ahmed Siddiki 'Shah Jalal and his Khadims' yazdıktan sonra 1938 yılında 'Srihatte Islam Jeti' adını koyarak daha geniş bir şekilde bir eser daha yazmıştır. Şah Celal hakkında bunlar tespit edilen ve kabul edilen en yaygın kitaplardır. Bunlardan bazıları nadir bazıları ise kaybolması sebebiyle ulaşılması zor olan kitaplardır. Onun için bazı özel kütüphanelere gitmeden önce online başvurusu yaparak istifade edilmektedir.

Sonuç

Bangladeş'te İslâm'ın yayılışında etkisi olan önemli kişilerden biri de Sûfi Şah Celal'dir. Onun faaliyetleri sadece dergâh içinde değil, halkın kalbinde ve sosyal hayatta da çok etki bırakmıştır. O, sıradan sade bir hayat geçirmiştir. Bangladeş'te İslâm'ın yayılışında Şah Mahdum Tebrizi, Şerafettin Ebu Tavama, Alâul Hak ve Nur Kutub gibilerin de olumlu bir etkisi olmuştur. Bu olağanüstü başarının baş mimari hiç kuşkusuz Sylhet'in meşhur Sûfi, en etkileyici ve kalıcı Müslüman kişiliklerinden biri Şah Celal'dir. Şah Celal ve arkadaşları, İslâm faaliyetleri sürdürdüğü zaman halkın çoğu Hinduizm, Budizm ve Paganizm inancına sahipti. Onun ve arkadaşlarının samimi çalışmaları sonucunda bu insanlar Müslüman olmuşlardır.

İslam'a hizmet eden Şah Celal, Bengal bölgesinde İslâm'ı kökten yerleşmesi için başarılı bir şekilde çalışmıştır. Onun bu çabalarını Bengal halkı hiçbir zaman unutmamış ve onun sevgisini kalplerine koyarak hala ona saygı ve hürmet göstermektedirler.

Bu çabalarından dolayı kısa bir süre sonra Sylhet, Bengal bölgesinde bir İslâm merkezi haline gelmiştir. Çünkü Şah Celal ve müritlerinin Doğu-Bengal bölgesinde özellikle Sylhet'te İslâm'ın gerçek öncüllerinden biri olarak görünmektedir. Onun dergâhı tam bir kentsel dokuya uygun mimaride yapılmış olup insanlar tarafından türbesi ziyaret edilmektedir. Onun mezarını Bangladeş başta

olmak üzere dünyanın dört bir yanından insanlar gelerek ziyaret etmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Ahmad, A.K.M. Nazir. *Bangladeş'e İslâmer Agoman*. Dhaka: Bangladesh Islamic Center, 2013.
- » Ahmad, Mufti Azhar. *The History of Hazrat Shahjalal*. ed. Bahauddin Zekeriya. Dhaka: Utso Prokashan, 2011.
- » Ali, Syed Murtaza. *Hazrat Shahjalal O Sylheter Itihas*. Dhaka: Utso Prokashan, 2014.
- » Bangladesh Parjatan. [Erişim Tarihi: 07 Nisan 2020. http://bangladeshparjatan.com/sylhet-division/](http://bangladeshparjatan.com/sylhet-division/).
- » Banglapedia. Shah Jalal (R.). [Erişim Tarihi: 13 Haziran 2020. http://en.banglapedia.org/index.php?title=Shah_Jalal_\(R\)](http://en.banglapedia.org/index.php?title=Shah_Jalal_(R))
- » Eaton, Richard M. *The Rise of Islam and the Bengal Frontier (1204-1760)*. London: University of California Press, 1993.
- » Eaton, Richard M., *Islam in South Asia in Practice*. ed. Barbara D. Matcalf. İngiltere: Princeton University Press, 2009.
- » Fazl, Abul. *Ain-i Akbari*. çev. Jarret ve Blochmann. 2 Cilt. Asiatic Society of Bengal: 1873.
- » Hanif, N. *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*. New Delhi: Sarup & Sons, 2000.
- » <http://offroadbangladesh.com/places/tomb-of-hazrat-shah-paran-ra/>, Erişim Tarihi 16 Haziran 2020.
- » Ismail, Muhammad. *Development of Sufism in Bengal*. Aligarh: Aligarh Muslim Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
- » İbn Battuta, *The Travels of Ibn Batuta*, çev. Samuel Lee. London: The Public Library of Cambridge, 1829.
- » Karim, Abdul. *Banglar Musulmander Samajik Itihas*. çev. Mukaddesur Rahman. Dhaka: Karkoli Prokashani, 2006.
- » Karim, Abdul. *Banglar Itihas (1200-1857)*. Jatiya Sahitya Prakash, Dhaka, 2012.
- » Karim, Abdul. *Banglar Itihas-Sultani Amal*. Dhaka: Jatiya Sahitya Prakash, 2013.
- » Karim, Abdul. *The Muslim Heritage of Bengal*, İngiltere: Kube Publishing, 2013.
- » Khan, Muhammad Mojlum. *Pioneers of Islam in Bengal: The Early Muslim Saints of Bengal and their Contributions*, Bengal Mulim Research Institute, İngiltere: y.y.
- » Nizami, Khaliq Ahmad. "Çiştîyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/343-346. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- » O' Malley, L.S.S. *Bengal District Gazetteers: Pabna*. Kalküta: Bengal Secretariat Book Depot, 1921.
- » Özcan, Azmi. "Nizâmeddin Evliyâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- » Rahim, M. A. *Banglar Samajik O Sangskritik Itihas*. çev. Md Asaduzzaman. Dhaka: Bangla Academy, 2008.
- » Sachse, F.A. *Bengal District Gazetteers: Mymensing*. Kalküta, 1917.
- » Sattari, Muhammad Gausi. *Gulzar-i Abrar*. çev. Fazal Ahmad Jeevri. Pakistan: Dâru'n-Nafâis, 2006.
- » Sen, Sukumar. *Bangla Sahitter Itihas*. Dhaka: Ananda Publishers, 2007.